

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 1

PÅ RASETEORIENS GYNGENDE GRUNN

Når jeg tidligere har gitt en oversikt over Talmud og de regler som jødene lever etter, er det i det håp at jeg derved har kunnet gi et inntrykk av jødernes virkelige liv. Altfor ofte har man fått fremstillet fullstendige vrengebilder av jødernes liv og moral, — en metode som har bestått fra gamle tider og som ofte har vist sig å bære de mest skjebnesvangre frukter. Se nu bare på det som går under begrepet rase-lære. De mest forvirrede meninger om rase, folk og slekt serveres og tas for god fisk av massene, mens fornuften, ratio, er helt sjaltet ut. Det kunde være interessant å velte hele denne menneskefiendtlige, men så altfor populære «raselære» på rent biologisk og etnologisk grunnlag. For hvad er en «rase» annet enn en blanding av en lang rekke forskjellige folkeelementer. I Norge skulde forholdene for en rendyrkning av den germanske rase ha ligget særdeles vel til rette i en lang rekke århundrer. Men er rasen rendyrket? Finnes det ikke små mørkhårete, brunøiete nordmenn side om side med de høie lyse? Hvorfra kommer de høie, mørke menn i Lydalen i

Trøndelag eller de små spinkle vestlendinger med de iltre øiekast og de rappe tunger — er de urgermaner? Hvad er det ikke for et blandingsgods som befolker Amerikas Forente Stater, er det noen som vil påstå at det er et mindreverdige folkeslag, fordi det ikke rasemessig sett er rendyrket? Man har villet gjøre den jødiske slekt til en rendyrket, men uverdige rase. Begge momenter i denne siste påstand er det lett nok å avvise, hvis man overhodet vil tillegge historiske opplysninger noen verdi. Allerede det Gamle Testamente forteller tallrike eksempler på hvorledes den jødiske stamme stadig er blitt blandet med folk fra andre folkeslag, en utvikling som har fortsatt til våre dager. Det er ikke for intet at moderne videnskapsmenn taler om de forskjellige tiders jødetyper.

Raseidéen anvendt på det jødiske folk er meget ung. Hverken den antikke tid eller middelalderen har noe kjennskap til den. Jødespørsmålet opptrer som rasespørsmål først i det nittende århundre, som en direkte oppfinnelse av franskmannen Gobineau. Den germaniserte englander Houston Stewart Chamberlain utviklet idéen videre. Idag er betegnelsen «jødisk rase», benyttet på den mest uvidenskapelige måte, en av de hyppigst anvendte i den europeiske diskusjon. Til tross for de utallige forsøk på å skaffe raseteorien en strikt videnskapelig basis, er man i virkeligheten like langt. Den rene ariske rase er fremdeles ikke annet enn et fantasifoster. Den jødiske urene likeså.

Man har forsøkt å rubrisere hudfargene, man har gjort tallrike blodundersøkelser, man har gransket

håret, målt skallene, dissekert hjerner i det uendelige uten at man er kommet til noe som helst resultat. Det er unødvendig her å fastslå at næsten hele Europa beboes av en gjennemblandet befolkning.

Da man ikke nådde frem med de legemlige kjennetegn, gjorde raseteoretikerne forsøk på å trekke frem de åndelige egenskaper som kriterium. Disse åndelige kjennetegn er mot, idealisme, vitalitet, heroisme, edelhet, tapperhet og lignende. Det er innlysende at man med slike definisjoner lett kan samle folk til en gruppe eller opdele dem i forskjellige klasser. Det er på denne måte det er lykket rasefanatikerne å skape en imaginær rase, en rase som eksisterer bare på papiret.

Rasebevægelsens fedre, Gobineau og Chamberlain, medgir uten omsvop at grunnlaget for deres klassifisering ikke er videnskapelig begrunnet, men at de taler til følelsene. Når rasebevægelsen bygges på følelser og ikke på fornuft og logikk, skulde det være lett nok å regne ut på hvilken gyngende grunn den befinner sig. Raseteoriens mangel på logikk erstattes imidlertid av en hvitglodende fanatisme, som man sjelden har sett make til i historien. Og dermed er raseteoriens sukses sikret. Vanskeligere er det ikke å aktivisere de menneskelige urinstinkter.

Jødedommen har alltid holdt sig borte fra raseidéer. Det klassiske hebraisk eier overhodet ikke noe ord for «rase». Jødene har aldri trodd at de allerede ved fødselen skilte sig ut fra andre i legemlig og åndelig henseende. Hadde de nemlig trodd det, vilde de ikke ha innsett nødvendigheten av å

adskille sig fra ikke-jøder ved en rekke kunstige ytre hjelpemidler som omskjærelse, forbud mot å barbere sig o. s. v. Mange tror at jødene har bevart sin rase ren med særlig omhyggelig flid. De tror at det bare er på denne måte jødene som det eneste folk av den hvite menneskehet har kunnet holde sig gjennom flere tusen år. Denne vidt utbredte mening er en stor feiltagelse. Det har ofte hendt at representanter for andre folkeslag er gått over til den jødiske tro og dermed er blitt smeltet inn i det jødiske folkeelement. Det er nok å nevne de 300 000 chazarer som omkring år 700 e. K. samlet gikk over til jødedommen. Dette faktum taler for sig selv.

Som vi vet finnes det både mørke og blonde jøder. Det finnes rene jøder som man vanskelig kan adskille fra en germaner, og det finnes jøder av mere typisk karakter. Som spesifikt jødisk har folk i almindelighet festet sig ved den velkjente krumme nese. Faktum er imidlertid at det bare er 13,5 % av alle jøder som er i besiddelse av den, dette til opplysning for alle de som i nesen ser et takknemlig angrepspunkt¹. For øvrig er jødernes rasepreg til en viss grad blitt bestemt utenfra. Den blonde jøde

¹ Dr. S. Passarge: Das Judentum als landschaftskundlich-ethnologisches Problem. Efter Fischberg har New-York-jødene følgende neseformer:

	Jøder.	Jødinner.
Rett nese.	57,2%	50,4%
Stump nese.	22 %	13,9%
Krum nese.	14,3%	12,7%
Flat og bred nese.	6,4%	14 %

Av ikke-jøder er det i Øvre-Bayern 31 % av befolkningen som har krum nese. —

stammer fra hetittene, den ovenfor omtalte nese skal være en spesiell kananitisk arv. Det mørke sortkrollete hår har vi fra egypterne, den skjønneste jødetype skyldes et arabisk innslag. —

Konklusjonen må uvegerlig bli at man kan tale om et jødisk folk, men ikke om en jødisk rase, likeså litt om en ren nordisk rase. Alt annet er sludder.

Utdrag fra kilden:

Altfor ofte har man fått fremstillet fullstendige vrengebilleder av jødenes liv og moral, - en metode som har bestått fra gamle tider og som ofte har vist sig å være de mest skjebnesvangre frukter. Se nu bare på det som går under begrepet raselære. De mest forvirrede meninger om rase, folk og slekt serveres og tas for god fisk av massene, mens fornuften, ratio, er helt sjaltet ut. Det kunde være interessant å velte hele denne menneskefiendtlige, men så altfor populære «raselære» på rent biologisk og etnologisk grunnlag. For hvader en «rase» annet enn en blanding av en lang rekke forskjellige folkeelementer. I Norge skulde forholdene for en rendyrkning av den germanske rase ha ligget særdeles vel til rette i en lang rekke århundrer. Men er rasen rendyrket? Finnes det ikke små mørkhårede, brunøiete nordmenn side om side med de høie lyse?

... Man har villet gjøre den jødiske slekt til en rendyrket, men uverdige rase.... Allerede det Gamle Testamente forteller tallrike eksempler på hvorledes den jødiske stamme stadig er blitt blandet med folk fra andre folkeslag, en utvikling som har fortsatt til våre dager. Det er ikke for intet at moderne videnskapsmenn taler om de forskjellige tiders jødetyper. ... jødespørsmålet optrer som rasespørsmål først i det nittende århundre, ... Til tross for de utallige forsøk på å skaffe raseteorien en strikt videnskapelig basis, er man i virkeligheten like langt. Den rene ariske rase er ikke annet enn et fantasifoster. ...

Man har forsøkt å rubrisere hudfarvene, man har gjort tallrike blodundersøkelser, man har gransket håret, målt skallene, dissekert hjerner i det uendelige uten at man er kommet til noe som helst resultat. Det er unødvendig her å fastslå at næsten hele Europa beboes av en gjennomblandet befolkning.

Da man ikke nådde frem med de legemlige kjennetegn, gjorde raseteoretikerne forsøk på å trekke fram de åndelige egenskaper som kriterium. Disse åndelige kjennetegn er mot, idealisme, vitalitet, heroisme, edelhet, tapperhet og lignende. Det er innlysende at man med slike definisjoner lett kan samle folk til en gruppe eller opdele dem i forskjellige klasser. Det er på denne måte det lykkes rasefanatikerne å skape en imaginær rase, en rase som eksisterer bare på papiret.

...

Konklusjonen må uvegerlig bli at man kan tale om et jødisk folk, men ikke om en jødisk rase, likeså litt om en ren nordisk rase. Alt annet er sludder.

Om kilden:

Doktor David Abrahamsen (1903-2002) ga ut boken «Jeg er jøde» i 1935, som et motsvar til de tyske nazistenes raseteorier og rasehygienisk ideal. Han advarte også offentlig mot den tyske nazismens fremgang.

I kapittelet «På raseteoriers gyngende grunn» avskriver Abrahamsen ideen om rene raser, som på 30-tallet fortsatt var anerkjent som en vitenskapelig sannhet av mange fagpersoner. Han avskriver også fullstendig nazistenes ide om en egen jødisk rase, noe som lå til grunn for nazistenes konspirasjonsteorier om en hemmelig/skjult og global jødisk agenda.

Utdragene i kilden er hentet fra «Jeg er jøde: en norsk jøde om jødene i Norge og om folket uten landegrensene», David Abrahamsen, Tanum forlag 1935.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Hvem er avsender og mottaker?

Når er teksten fra?

Hva er formålet med teksten?

Hva menes med «raselære»?

Hva er «jødespørsmålet»?

Hva er ment med «legemlige kjennetegn» og «åndelige egenskaper»?

Hva tror dere «imaginær rase» skal bety?

Kan ytringene i denne teksten forstås som motsvar/motstand?

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 2

, 27. februar 40.

Centralpasskontoret,
O s l o .
Rådhusgt. 8.

Vi kommer tilbake til det ørede Centralpasskontors skrivelse av 10. ds., hvorav fremgår at de militære myndigheter mener at flyktingene ikke bør opholde sig i de i skrivelsen angitte byer og herreder. Det fremgår ennvidere at det ørede Centralpasskontor vil vite om det vil medføre særlige ulemper å flytte de flyktinger Jødisk Hjelpeforening har tatt sig av, bort fra disse steder.

Det faller vanskelig å gjøre rede for de mange følger det vil ha for oss, å flytte flyktingene. Vi innskrenker oss derfor til å fremheve noen spesielle forhold i saken.

Hos vår forening er det for tiden registrert 62 flyktinger. Av disse underholder vi 23 personer helt, 26 personer delvis. De øvrige 13 personer trenger for øieblikket ikke vår direkte økonomiske bistand.

Det overveiende antall flyktinger det her gjelder, bor i Oslo, Aker og nærmeste omegn, og praktisk talt alle sammen innenfor de byer og herreder som er angitt i det ørede Centralpasskontors skrivelse. Årsaken til dette er for en del den at de flyktinger som vi har tatt oss av, i sine hjemland har levet og hatt sine yrker i byen. Byen har alltid vært deres naturlige bosted. Dertil kommer at vi har merket at flyktingene som jøder, i deres vanskelige situasjon har hatt et behov for samkvem og kontakt med andre jøder, og storparten av de norske jøder bor i Oslo og nærmeste omegn, og her har de også sine sosiale, kulturelle og religiøse institusjoner. Vi har ment å burde ta disse rent menneskelige forhold

-2-

27.2.1940.

Centralpasskontoret.

med i betraktningen når spørsmålet har vært oppe om hvor flyktingene skulde anbringes.

Men de for oss avgjørende grunner til å konsentrere flyktingene i Oslo og omegn har vært de økonomiske. Som allerede nevnt bor storparten av de norske jøder i Oslo og omegn, og her finnes deres institusjoner, som : menighet, gamlehjem, barnehjem, kvinneforeninger o.l. Av denne krets av jøder og gjennom disse organisasjoner får vår forening en ~~meget~~ vesentlig del av midlene til flyktinghjelpen. Dette skjer imidlertid ikke bare ved kontante bidrag. Vi kan eksempelvis nevne at vi har organisert hjelpen til flyktingene også på den måten at mange hjem gir flyktingene faste måltider. Gamle hjemmet har stillet til vår disposisjon plasser med full forpleining for eldre flyktinger, og menigheten gir oss rum, dels gratis, dels på meget gunstige vilkår. Kvinneforeningene sørger på andre måter for naturalydelser til flyktingene. Vi antar at disse ydelser for oss betyr en årlig lettelse av ca. kr. 5000,- på vårt budgett.

Hvis derimot flyktingene må ta opphold utenfor Oslo og Aker, vil denne form for støtte bortfalle, og vi vil ikke kunne regne med et tilsvarende tilskudd i rede penger.

Av de flyktinger vi har tatt oss av, har 10 personer, inklusive husstand, for tiden anledning til ved eget arbeide å klare sig selv, ihvertfall uten nevneverdig tilskudd fra vår side. Dette forhold er imidlertid betinget av at de bor i Oslo og omegn. Hvis de må ta opphold et annet sted, vil deres mulighet til selv å tjene til livets opphold bortfalle, og vi vil helt måtte overta underholdet av dem. Dette vil bety en økning av vårt budgett på ca. kr. 10.000.

Vi undlater heller ikke å nevne at mulig flytning av flyktingene langt vekk fra Oslo vil medføre betydelig økede administrationsutgifter. Alle tillitsmenn og medarbeidere i Jødisk Hjelpeforening utfører nemlig sitt arbeide uten vederlag, og vi har ingen 7

Utdrag fra kilden:

Hos vår forening er det for tiden registrert 62 flyktninger. Av disse underholder vi 23 personer helt, 26 personer delvis. De øvrige 13 personer trenger for øieblikket ikke vår direkte økonomiske bistand....

Som allerede nevnt bor storparten av de norske jøder i Oslo og omegn, og her finnes deres institusjoner som i menighet, gamlehjem, barnehjem, kvinneforeninger o. l. Av denne krets av jøder og gjennom disse organisasjoner får vår forening en vesentlig del av midlene til flyktningehjelpen. Dette skjer imidlertid ikke bare ved kontante bidrag. Vi kan eksempelvis nevne at vi har organisert hjelpen til flyktningene også på den måten at mange hjem gir flyktningene faste måltider. Gamlehjemmet har stillet til vår disposisjon plasser med full forpleining for eldre flyktninger, og menigheten gir oss rum, dels gratis, dels på meget gunstige vilkår. Kvinneforeningene sørger på andre måter for naturalytelser til flyktningene.

Om kilden:

Brev fra den Jødiske Hjelpeforeningen til Centralpasskontoret (Utlendingsdirektoratet). Brevet er svar på at norske myndigheter har uttrykt motvilje mot at jødiske flyktninger skal bosette seg i Oslo.

Kilden er utlånt fra Jødisk Museum Oslo.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Hvem er avsender og mottaker?

Når er teksten fra?

Hvorfor har det kommet flyktninger?

Hvorfor ønsker hjelpeforeningen å påpeke ovenfor Centralpasskontoret at de tar ansvaret for flyktningene?

Kan ytringene/handlingene i denne teksten forstås som motsvar/motstand?

La jødiske flyktningbarn få plass i hjemmene.

Vi har i den senere tid sett mange vakre utslag av hjelpsomhet hos oss jøder, når det gjelder de ulykkelige, nødstedte flyktninger, ikke minst barna. I over ett år har den såkalte Wienerbarns-komité ved privat innsamlende midler skaffet 15 jødiske flyktningbarn fra Østerrike opphold i Oslo. Og det arbeid, som medlegges til fordel for jødiske flyktninger i Norge av bl. a. Jødisk Hjelpeforening kan ikke verdsettes høyt nok. Enkelt-personer ofrer tid, arbeid og penger i en grad som legger stort beslag på dem.

I denne forbindelse må vi også berømme høyt de norske myndigheter, som i en stor utstrekning har gitt innreis- og midlertidig opphold for de mange emigranter. Og sist, men ikke minst må nevnes de herværende ikke-jødiske hjelpeforeninger, som f. eks. Nansenhjelp, Justisfondet, som i lengere tid har trådt aktivt fram til fordel for de mange tusener ulykkelige landflyktige.

Vi har tidligere utførlig skildret den nød og ulykke disse tusener, ja millioner mennesker helt uforskyldt er kommet opp i, og den norske dagspressens beretninger må sikkerlig ha virket på alle, som eier den minste gnist av følelse, som en manende appell til å hjelpe. Mange tenker kanskje som så: hva kan mitt ringe bidrag bety i den flom av ulykke, som skyller over verden? Det kan bare bli som en dråpe i havet. — En slik tanke er formastelig, og røper i sin passivi-

tet en svakhet, som er et normalt sosialt innstillet samfunns menneske uverdlig. Summen av lidelser kan bare oppveies ved summen av de enkelte understøttelser og bidrag til den gode sak.

På et område må vi dog få lov til å si at våre trosfeller skuffer stort. Vi stiller problemet fram i all sin enkelhet, og spør: Hva tror De et flyktningbarn, som rykkes bort fra sine omgivelser, mest av alt savner? Vi tror å kunne besvare dette: Den kjærlige omsorg, som legger stort beslag på dem.

Vi erindrer hvorledes mange av våre herværende trosfeller like etter verdenskrigens slutt opptok i sine hjem delvis foreldreløse, delvis andre barn fra det ulykkelige Wien og ga dem opphold her i lengere tid. Det var den gang ikke tale om opprettelsen av internat. Hver især, og det meldte seg mange, tok med glede barna hjem til seg, og sørget for dem som det var deres egne barn.

Merkelig nok synes denne tankegang idag fjern hos mange. Har det skjedd en forandring med menneskene siden den tid? Har all den nød og elendighet vi har vært vidne til i de siste par desennier gjort oss mennesker mere følelseløse og bevirket at vi ikke umiddelbart gripes av ulykken? Hjelpsomheten overfor Wienerbarna av anno 1918–20 var faktisk en dokumentasjon på menneskelighet i skjønneste uttrykksform. Idag sy-

nes menneskene — sjølsagt vil de også nå hjelpe — å kvitte seg med sin plikt i og med at de yter penger. Det ser slik ut som om pengene er blitt et omsetningsmiddel i hjelpsomhetens tjeneste, og at man med et større eller mindre beløp fritar seg før den plikt man i det minste føler og mener man har.

Nylig utgikk der fra Nansenhjelp en appell til alle om å ta til seg ett eller flere flyktningbarn i den hensikt å skaffe barna midlertidig eller flere års opphold i norske hjem. Appellen gjaldt alle borgere over hele landet. Blant de mange som meldte seg, var der nesten ingen jødiske familier. Og merkelig kan dette synes da de aller fleste barna, som kommer, er jødiske. Vi har tillatt oss å forespørre hos mange grunnen til denne reservasjon fra jødisk hold, og her står vi overfor et fenomen som sikkert mange av oss vil steile over. Nettopp kvinnene, *modrene*, som vi måtte tro ville etterkomme Nansenhjelps appell, er de, som svikter. De jødiske mødre har alltid vært berømt for sitt gode hjertelag, sin forståelse og offervillighet ut fra et naturlig morsinstinkt. Idag slår de ring om sin egen familiekrets, stenger ute ikke bare det beste i seg sjøl, men også disse nødstilte barn, som så såre trenger et hjem. Kvinnene påberoper seg det store ansvar som alltid følger med å ha fremmede barn i huset, ja, vi kan til visse grader

HATIKWOH

Utgiver og redaktør:
Cand. oecon. Harry M. Koritzinsky.
Grønland 26, Oslo. Tlf. 80996.

Utenbys korrespondent:
M. Kahn, Munkegt. 31, Trondheim.
Bladet kan bestilles på alle landets postkontorer samt i ekspressjonen, Grønland 26, Oslo. Pris kr. 5.00 pr. år.

Redaksjonen av nr. 10 er avsluttet den 10. november.

TANDLÆGE SIGURD SYR

Kontortid: 10–2, 5–7.
Lørdager efter avtale.
Telefon: No. 11 485.

Storthings Pl. No. 7, 3. etg., Vær. No. 306
Morgenbls Gård. Indg. Arbeider Gt

innrømme at det er mange grunner som kan tale for deres resonnement, men ingen av dem er vektige nok i en slik tid som vi nå gjennomlever til å forsvare et sådant standpunkt. Og de ektemenn vi har spurt, har gjennomgående beredvillig svart: «Gjerne for meg, men min hustru vil det ikke!» Sjølsagt er det slik at det å ta til seg barn, pålegger husmoren en ekstra byrde og det påberopte ekstra ansvar, men som vi mener i en større grad oppveies av de ulykkelige barns takknemlighet og gløden ved å kunne hjelpe.

Dette å hjelpe er også et samvittighets spørsmål og mere enn noen annen påligger det de jødiske mødre å ta seg av andre jødiske medsøstres barn. Vi som lever her i Norge utlifer relativt normale forhold, synes visst ikke å vite hvor godt vi har det, for det er en himmelskrikkende nød i de land, hvor millioner av jøder, både gamle, unge og småbarn, utelukkende for sin herkomst skyld er dømt til undergang.

Vi vil ennå en gang understreke at vi ikke har lov til å undra oss denne plikt til å ta til oss ett eller annet barn. Vi blir ikke skyldfri ved å råde bot på forholdet med kontante pengeutlegg. Vi må kunne avse av vår personlige tid, av

vår bekvemmelighet og se bort fra det ubehag, som kan følge med det ansvar å ta fremmede barn til seg. Vi må gi vår hjelp en mere personlig direkte form, og si til oss sjøl at det er først når vi bringer et direkte offer at vi også hjelper i ånd og sannhet.

Det nødorp, som kommer fra de tusener ulykkelige barn som ennå står uten hjelp og omsorg, det vender seg mot oss som en anklage. Våre husmødre må benytte denne akutte situasjon til å vise at de oppfyller de krav man venter av den sanne jødiske kvinne.

Etter erobringen av Warschau.

Beretning fra én som har sett nøden på nært hold.

Etter Warschaus kapitulasjon opplever vi som bor og lever der innmarsj av tyske tropper. Innmarsjen av det tredje rikets soldater var et selsomt skuespill av et sånt slag, som vår fantasi aldri kunne ha utmalt for oss. Hele Warschaus befolkning var som lammet. En sto usrlig og måtte med eller mot sin vilje stirre på de struttende friske, leende tyske soldater.

Tre fjerdedeler av byen var ødelagt, dels direkte ved granatekspløsjoner, dels ved de branner som i den siste tid hadde rast. Jorden og gatene var opprotet av granater, som hadde dannet store granathull. Over disse huller og gjennom dette hav av ruiner dro tyskerens tunge og lette tanks, mens den redselslagne befolkning sto på begge sider av vognenes rute. Stadig hørte vi hånende bemerkninger fra de inndragende troppers side. De syntes ikke å ville oppbære med å omtale og gjøre merksom på ruinene og restene av bebyggelsen i byen. De ropet også høyt til hverandre, så alle kunne høre det: «Hvor-

dan ville det ha sett ut her, hvis vi ikke hadde vært så humane å la være å bruke giftgass.

Warschaus gater er den dag i dag bestrødd med forråtnende lik, som en fremdeles ikke har fått høve til å begrave. Selve byen er på det nærmeste ødelagt. Der finnes hverken belysning eller vann. Og livsformidheter særlig levnetsmidler synes også helt forsvunnet. Likevel antar en at der i disse ruiner lever sammenhopet ca. 2,4 millioner mennesker, idet der under krigen er flyktet inn i hovedstaden ca. 1 million polakker, hovedsakelig av landbefolkningen. For alle disse mennesker må det bli verre enn knapt med husrom, da høyden fjerdeparten av de ennå beboelige hus står til befolkningens disposisjon.

Den 5. oktober kom 6000 mann «Gestapo» (det tyske hemmelige statspolit) til Warschau. De begynte sitt arbeid på samme måte som tidligere i Østerrike og Tjekkosllovakia, så at først og fremst den jødiske befolkning fikk lide ved deres forholdsregler.

Overrettssakfører LEO HERSSON

Storingsplass 7, 2. etg.

Telefon 20487

Utdrag fra kilden:

Vi har i den senere tid sett mange vakre utslag av hjelpsomhet hos oss jøder, når det gjelder de ulykkelige, nødstedte flyktninger, ikke minst barna. I over ett år har den såkalte *Wienerbarns-komite* ved privat innsamlede midler skaffet 15 jødiske flyktningbarn fra Østerrike opphold i Oslo. Og det arbeid, som nedlegges til fordel for jødiske flyktninger i Norge av bl.a. Jødisk Hjelpeforening kan ikke verdsettes høyt nok. Enkelt-personer ofrer tid, arbeid og penger i en grad som legger stort beslag på dem.

....

Nylig utgikk der fra Nansenhjelp en appell til alle om ta til seg ett eller flere flyktningbarn i den hensikt å skaffe barna midlertidig eller flere års opphold i norske hjem... Blant de mange som meldte seg, var der nesten ingen jødiske familier. Og merkelig kan dette synes da de aller fleste barna, som kommer, er jødiske. ... Dette å hjelpe er også et samvittighets spørsmål og mere enn noen annen påligger det de jødiske mødre å ta seg av andre jødiske medsøstres barn. .... Vi vil ennå en gang understreke at vi ikke har lov til å unndra oss denne plikt til å ta til oss ett eller annet barn. Vi må kunne avse av vår personlige tid, av vår bekvemmelighet og se bort fra det ubehag, som kan følge med det ansvar å ta fremmede barn til seg. Vi må gi vår hjelp en mer personlig direkte form, og si til oss sjøl at det er først når vi bringer et direkte offer at vi også hjelper i ånd og sannhet. Det nødrop, som kommer fra de tusener ulykkelige barn som ennå står uten hjelp og omsorg, det vender seg mot oss som en anklage. Våre husmødre må benytte seg av denne akutte situasjon til å vise at de oppfyller de krav man venter av den sanne *jødiske kvinne*.

Om kilden:

Lederartikkel i det jødiske tidsskriftet *Hatikwoh* (utgitt siden 1929). Artikkelen oppfordrer norske jødiske familier til å ta imot jødiske flyktningbarn fra okkuperte land.

Nansenhjelpen var en norsk humanitær organisasjon stiftet i 1937 av Odd Nansen. Formålet var å hjelpe statsløse og andre i nød i etterkant av første verdenskrig. Organisasjonen bidro blant annet med å skaffe innreisetilatelse til Norge for flyktninger fra Tsjekkoslovakia.

Utdragene i kilden er fra Hatikwoh nr. 11 1939.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Hvem er avsender og mottager?

Når er teksten fra?

Hvem er teksten skrevet til?

Hva er formålet med teksten?

Hvorfor ble denne teksten skrevet akkurat da den ble?

Kan ytringene/ handlingene i denne teksten forstås som motstand/motsvar?

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 3

HATIKWOH

Opgraver og trykker
 Carl. Leon. Harry M. Wörthwein,
 Østland 23, Oslo. TEL. 46946.
 Ugeavys forveksler:
 M. Kohn, Mørkest. 31, Trykveien.
 Bladet kan bestilles på alle landets
 nyhetsforretninger samt i ekspedisjonen,
 Gjøttelund 31, Oslo. PRIS 1.500 pr. nr.

Redaksjonen av nr. 5 er avsluttet 31. mars.

TANDELRAGE
SIGURD SYR
 Kontortid: 10 - 2, 5 - 7.
 Lørdager eller vedlike.
 Telefon: 26.41485.

Storblads PL. No. 1. 1. og, Ver. No. 153.
 Morgenbl. Gesell. Indg. Artikler 10.

La oss betale Deres gjeld
 10 Dags beting. Du er forhand med
SALTIN da Du er Deres faktura ikke
 betinget over resultatet, skisser Du
 bare sende oss emballasjen og vi re-
 fundere selvfølgelig Deres utlegg.
SALTIN-DEPOT, Karl Johansgt. 27.

HAR DE SIKRET DEM POLICE

SVEA AS

OPRETTET 1906 I GØTTERØRG

BRAND- OG LIVSFORSIKRING

Aktiekapital - kroner 12 millioner - fullt indbetalt
 Reserverfond kr. 8 millioner. Utjevningsfond kr. 2.5 millioner
 HOVEDAGT FOR NOIDE ARTH. SVENDSEN KARL JOHANSGT. 6. OSLO

FRIDTJOV B. BACKER
 Aut. Fonds & Aksjemegler
 Kongensgate 16 V
 Telefoner 20710 - 25003 - 17473
 Henvend Dem til Alb. Rubinstein, telefon 20710.

Fem års jødeforfølgelse.

Av advokat **Emil Nathan**, Oslo.

Tyskland feirer i disse dager et
 betydningfullt 5 års jubileum. Det var
 1. april 1933 at den berømtede boy-
 kott av alle jødiske forretninger i
 Tysklands byer fant sted. Jubileet
 feires i skyggen av det berømte til-
 sluttning til Tyskland. Hvorved og
 så området for jødeforfølgelsen er
 sterkt utvidet. Tidligere er det
 blitt utvidet ved besettelsen av
 Saar-distriktet og ved ophevelsen
 av minoritetsrettighetene i Schle-
 sien. Men nå er et helt stort tid-
 ligere kulturland med en av Euro-
 pas herligste og fineste hovedsteder
 trukket inn under det nazistiske
 herari og dermed også inn under
 jødeforfølgelsen. Den berømtede
 Streicher har allerede forlenget sitt
 sine antisemittiske trupper i full
 arbeid i Wien og andre østerrikske
 byer. Inntil under at tyskerne kan
 feire jubileet med jubel over, at de
 etter kan peke på en rekke nye
 millioner blandt store og berømte
 jødiske videnskapsmenn og kunst-
 nere. Vekk med dem!

De senere dager, verdens tvil.
 Man legger ikke legger til nevnen
 ord på den berømtede av kron-
 saken som de stadige jødeforføl-
 gelsen i Tyskland østlandet. Det
 er ikke bare fordi den tyske konsar-
 hioner, at angret av foretelesene
 og de senereste misgjæringer
 kommer til utvordenens karp-
 skap. Også ropet som fortjente å
 offentliggjøres i avisene og kunde
 offentliggjøres, blir fortiet, fordi
 det er blitt dagligdags forfølgelse
 og fordi det ikke lenger kan inter-
 essere publikum. Det går her, som
 det gikk i Tyskland under verdens-
 krigen. Det var sirtel nytt fra
 vestfronten, når bare noen få tus-
 ser man var drept eller forsvunet.
 Overgrep av den senereste art
 mot jødene i Tyskland utvordenens
 livet, når man har hørt om sidanone
 flere ganger. Og avisene må altså
 ikke være kjedelige. De skal
 være interessante og spennende.
 Der må være fart og utvikling. Vi
 lever jo i fartens århundre. Da er

det annet og bedre stoff å se mer
 livlige begivenheter, som stiller de
 dagligdags mennesker av jøder i skyg-
 gen. Hvor sammenheng var og er
 det ikke å lese om overfallet på
 Etiopia, borgerkrigen i Spania,
 sjakteriene i Kina. Her står mer-
 ke millioner mennesker opp på gulle
 de tyske jøder var dog kun en halv
 million mennesker ved jødeforføl-
 gelsen begynnelsen. Og alle Tys-
 lands jøder er det ikke mer enn et
 tredjedel av de økonomiske goder
 som allerede er tilintetgjort i Rus-
 sia og Kina. Ikke tale om gull-
 skjemet ved ødeleggelsen av de store
 kulturminnesmerker som domkir-
 ker, skulpturarbeider og gamle
 bygninger.
 Var kanskje ikke ødeleggelsen
 under verdenskrigen av Louvains
 bibliotek meget mer alvorlig, enn
 ødeleggelsen av alle de tysk-jødiske
 bøker, som blev brent i Berlin?
 Disse bøker finnes der dog flere
 eksemplarer av utenfor Tysklands
 grenser, mens Louvains bibliotek
 er et gamle skatter, som ikke kunde
 erstattes. Forskjellen er bare det
 at disse gamle skatter i Louvain

dering er jo en vesentlig del av
 verdien. For så vidt angår be-
 rømtede skal jeg bare minne
 om det berømtede sørgespil «Profes-
 sur Morbos» som er blitt utført på
 Nasjonalteatret i Oslo. —

Og på samme måte kan jeg på-
 peke at alle jødiske herde og viden-
 skapsmenn, uten hensyn til etnisi-
 skhetens kvalifikasjoner og dispo-
 sitioner er forlaget fra universite-
 ter, lærerskoler og tilsvarende viden-
 skap og laboratorier. Etter de
 oppgaver som forfyller det ca. 1500
 jødiske og ikke-jødiske lærde forlatt
 Tyskland.

Barna og fremtiden.

Heilken betyning har de 5 års
 tvil og utskjelling av jødene
 fra alle skoler for barneskolen og
 for Tysklands fremtid. Det synes
 at her er vi ved sakens med alvor-
 lige sider. Der er forekommet en
 særdeles begivenheter, som antist-
 tetlig har brent seg inn i barnesko-
 len. Og der forekommer begiven-
 heter som brener seg inn i skolen.
 Det er ikke bare enkelte tilfellelige
 begivenheter, men det er som det
 blev sagt i en annen artikkel om vid-
 undermoderne i den tidligere åse
 som vil gjøre det. Det er for å
 ariske barn den største tale om
 den selv som så store herre ten-
 sker med rett til å herke over an-
 dre. For de jødiske barn er det
 de stadige påtrykkelser og de stadige
 overgrep. Det er ikke bare de ge-
 mene plakater som de ser opslått.
 Det er behandlingen ute blandt an-
 dre mennesker, nektelsen av adgang
 til utdannelse o.m.v. Av særlige
 begivenheter som har funnet sted
 i mangeveis, kan jeg nevne hvor-
 dan jødiske barn blev jaget ut av
 en offentlig badestanst uten en-
 gang å få lov til å kle på seg, og
 hvordan politiet brukte inn i og
 lukket et jødisk vaskerhus og
 sendte barna bort.

Av mer alvorlige ting kan jeg
 nevne hvordan de ariske barn for-
 giftes av Elvira Hanens berømtede
 billedbok: «Tro ingen rett på grøn-
 ne bær og ingen jøde på hans eie».
 Og for begge grupper, hvordan de
 forfettes av skoleundervisningen
 om jødesemittet. Det er endog

HATIKWOH

RBADDET AKERSGT 74
 OSLO

for alle slags medisinske bed.
 romerbad, karbad og massasje
 Værelser for kurgjester.

TELEFONER:
 27262 - 13426

for alle slags medisinske bed.
 romerbad, karbad og massasje
 Værelser for kurgjester.

Det er på grunnlag herre at
 istar gann på gane har brent seg
 inn til og/eller forkommet jøder.
 Å forsøke å påtale forfølgelsen
 vil ikke alone være spilt med de
 jøder, som ved sitt virke på filis-
 taternes, kunstens, vitenskaps-
 eller økonomiens område har
 skapt en innsats, som kunde gi den
 ethvert rettskænde mennesket å
 tale.

Det er storartet at vi hjelpe
 jøderne og kineserne, men ikke
 ikke utvonne det folk som har skapt
 grunnlaget for vår kristne kultur.
 — La oss ikke glemme vår viktige
 skole.

Theofoel Davnevig

Denne artikkel er tatt fra Oslo
 tidning 22. mars 1938.

Jødene.

Av skoleleder **T. Davnevig**.

Atter en gang oplever jødene at
 et land som i forandrer har vært
 deres hjem, viser seg mot dem og
 vander deres land, overfaller
 og utsk eller deres kvinner og ar-
 better deres kulturelle og merkan-
 tile overtalning.

Atter må tusener av jøder flykte
 for å unngå konsentrasjons-
 leirers redder.

Hvor meget man en beundrer
 der Führers fedrelandskjærlig-
 het, dyktighet og framsyn, hvor
 klart man enn innser at Ver-
 balstatens ideer ikke i seg selv
 kan kveles et stort, kultivert, heit
 og friluftskænde folk, så må man
 søke over den grenseløse urett
 som nu over mot jødene.
 Alle vi som i våre skoler har

**FORLANG
 TIL PESSACH**

**RAKUSEN'S
 MATZO**
 og
MEL

Rakusen & Co. - Leeds

Utdrag fra kilden:

Einar Nathan «Fem års jødeforfølgelse»

Tyskland feirer i disse dager et bedrøvelig 5 års jubileum. Det var 1. april 1933 at den beryktede boykott av alle jødiske forreninger i Tysklands byer fant sted. Jubileet fieres i skyggen av Østerrikes tilslutning til Tyskland. Hvorved også området for jødeforfølgelsene er sterkt utvidet.

Hvilken betydning har de 5 års boykott og utsjaltningen av jødene fra alle erhverv for barnesinnet og for Tysklands framtid. Det synes at her er vi ved sakens mest alvorlige sider. Der er forekommet en mengde begivenheter, som uutslettelig har brent sig inn i barnesinnet. ....det er for de ariske barn den stadige tale om dem selv som en slags herremennesker med rett til å herske over andre. For de jødiske barn er det de stadige ydmykelser og de stadige overgrep. Det er ikke bare de gemene plakater som de ser opslått. Det er behandlingen ute blant andre mennesker, nektelsen av adgangen til utdanning o.s.v. ... av mer alminnelige ting kan jeg nevne hvordan de ariske barn forgiftes av Elvira Bauers beryktede billedbok: «Tro ingen rev på grønne hede og ingen jøde på hans ed.» og for begge grupper, hvordan de forgiftes av skoleundervisningen om jødespørsmålet ....

Det er meget som peker på at følgen blir at der vokser op en åndelig sett mindreverdige. Den vil bety en stor fare for Europas fremtid. Disse 5 år har skadet den hvite rase meget mer enn verdenskrigen ...

I sannhet, Tyskland kan jubilere. De 5 år har ikke alene skaffet nazismen makt. Men det er sikret den, at der nu vokser op en forgiftet og derfor mindreverdige generasjon i Europas sentrum.

Einar Nathan

Om kilden:

(Fanger.no)

Einar Nathan ble født den 23. desember 1886 og døde i januar 1943 (dato ukjent). I årene frem mot okkupasjonen av Norge i 1940 arbeidet Einar som advokat. Han arbeidet også som frivillig for flere jødiske organisasjoner knyttet til Det Mosaiske Trossamfund og skrev en rekke artikler i det jødiske månedsbladet *Hatikwoh*. Etter den tyske okkupasjonen av Norge ble han i mai 1942 fratatt sitt advokatløyve, arrestert og ble innsatt på Grini fra oktober til november samme år. Under det korte oppholdet på Grini ble Einar overfalt og brutalt mishandlet av to berusede SS-vakter. Den 20. oktober ble Einar deportert med fangeskippet *Monte Rosa*, hvor han ble skutt i tysk fangenskap i januar 1943.

Utdragene i kilden er hentet fra Hatikwoh nr. 3 1938.

Bildene til høyre og ovenfor er hentet fra barneboken «Trau keinem Fuchs auf grüner Heid und keinem Jud auf seinem Eid! ein Bilderbuch für Gross und Klein», Elvira Bauer 1936.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

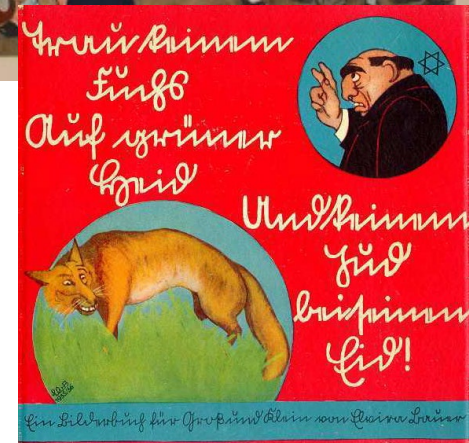
Hvem er avsender og mottager?

Når er teksten fra?

Hva er formålet med teksten?

Hvorfor mener Einar Nathan at bøker som «Tro ingen rev på grønne hede og ingen jøde på hans ed» er farlige?

Kan ytringene i denne teksten forstås som motstand/motsvar?

HATIKWOH

Utgiver og redaktør:
Cand. oecon. Harry M. Koritzinsky.
 Grønland 26, Oslo. Tlf. 80996.
 Utenbys korrespondent:
M. Kahn, Munkegt. 31, Trondheim.
 Bladet kan bestilles på alle landets
 postkontorer samt i ekspedisjonen,
 Grønland 26, Oslo. Pris kr. 5.00 pr. år.

Redaksjonen av nr. 5 er av-
 sluttet 31. mai.

TANDLÆGE
SIGURD SYR

Kontortid: 10—2, 5—7.
 Lørdager efter avtale.

Telefon: No. 11 485.

Storthings Pl. No. 7, 3. etg., Vær. No. 306.
 Morgenbls Gaard. Indg. Arbeider Gt.

La oss betale Deres gjeld

til deres føtter. Ta et fotbad med
 SALTIN. Er De og Deres føtter ikke
 begeistret over resultatet, behøver De
 bare sende oss emballasjen og vi re-
 funderer øieblikkelig Deres utlegg.

SALTIN-DEPOT, Karl Johansgt. 27.

dreårige barn. Vi kan ikke gjengi
 dem alle, men oversetter et brev,
 som vi nylig mottok fra Wien. Vi
 lar dette tale for sig selv, og vil
 dette være vår appell til våre tros-
 feller.

På grunn av de for jødene i Øster-
 rike så totalt forandrede forhold, er
 det mig ikke mulig lenger å gi min
 datter, som nylig har fylt 14 år, en
 fortsatt utdannelse.

Ifølge den tyske regjering's fire-års-
 plan skal Wien være ren for jøder.
 Jeg er nu 49 år gammel, og vil tross
 alt sammen med min hustru måtte
 finne oss i vår skjebne, ta bytten på
 ryggen og begynne forfra i hvilket
 som helst land som måtte vilde opta
 oss. — Hvor og hvordan er mig ennu
 uklart.

I ethvertfall vil jeg gjerne spare
 vårt barn for dette «Achasverus-liv»,
 og spør derfor: Finnes der en muli-
 ghet for at en norsk-jødisk familie,
 som lever i ordnede forhold, kan ta
 barnet til sig, og lære det noe?

Pikabarnet er ved god helse, vel-
 oppdraget, heshjedent og intelligent.
 Hun vil sikkert vite å sette pris på
 den velgjerning, som derigjennem
 ydes henne og hennes foreldre, og
 gjennom sin livsførsel og taknemlig-
 het gjengjeldte dette. Jeg ber høfligst
 om behørlig beskjed ang. nærværende

HAR DE SIKRET DEM POLICE

OPRETTET 1866 I GÖTEBORG

BRAND- OG LIVSFORSIKRING

Aktiekapital — kroner 12 millioner — fuldt indbetalt
 Reservefond kr. 6 millioner. Utløvningsfond kr. 2.5 millioner
 HOVEDAGENT FOR NORGE ARTH. SVENDSEN KARL JOHANSGT. 6. OSLO

FRIDTJOV B. BACKER

Aut. Fonds & Aksjemegler
 Kongensgate 16 v

Telefoner 20710 — 25003 — 17473

Henvend Dem til Alb. Rubinstein, telefon 20710.

forsørsel, om og på hvilken måte
 denne plan som vi har uttenkt i om-
 sorg for vår eneste datter og hennes
 fremtid kan bli til virkelighet, da jeg
 er fullstendig uten erhvervsmulighe-
 ter og altså ubemidlet, og da jeg

umulig på egen hånd kan gjøre noe
 for barnet.

Idet jeg imoteser Deres vennlige
 svar, tegner jeg

høiaktelsesfullt
 A. F.

Tale ved Henrik Wergelands grav 17. mai.

Tradisjonen tro bekranset Jød-
 isk Ungdomsforening, Oslo, ved for-
 mannen, student Isrl. Jakubowitz,
 Wergelands grav den 17. mai. For-
 mannen holdt følgende vakre tale
 ved graven:

Idag — 17. mai, på grunnlovs-
 dagen og Henrik Wergelands dag
 har jeg den ære å bekranse hans
 grav.

17.-mai-dagen kunde ikke vært
 heldigere valgt. Det er forsom-
 mer, og naturen livner op igjen
 efter en lang vinter, hvor den tun-
 ge sne dekket alt.

Efterhvert er solen blitt varnere,
 og litt efter litt har dens strå-
 ler tæret den kolde sne bort. Alt
 det som Henrik Wergeland elsket
 så høit, er nu væknet til nytt liv.
 Sommerens første skønne blomster,

det grønne gress og trærnes løv har
 spiret frem, og gjennom luften ly-
 der småfuglens sang og insektenes
 summen. Det er et yrende liv
 overalt. —

Da Henrik Wergeland levte, var
 det også forsommer i Norge, mens
 det ute i Europa var streng vinter.

Likesom fuktig kram sne med sin
 tyngde bøier trærnes grener ned
 mot jorden, kanskje knekker endel
 av den, og legger sig som et klamt
 teppe over marken, hvilte også re-
 aksjonens trykk over landene, la en
 kvelende hånd over alt og ødela alt
 tegn på liv som fantes.

Ideen fra den store franske re-
 volusjon hadde vunnet innpass i
 Norge, og likesom værtegen innvar-
 slet de den nye tid, sommeren, her
 i landet.

GEFILTE FISH

fåes nu hermetisk nedlagt i 1/1 og 1/2 liters bokser.
 Varen har fått den mest rosende omtale i inn- og utland.

Føres av: **JENSEN & CO., Oslo**
 A/S CHR. BRUN, Bergen
 R. KJELDSBERG A/S, Trondheim
 I. K. LYKKE A/S, Trondheim

Fabrikant: **PRYDZ GEFILTE FISH A/S, Trondheim**

På disse ideer blev grunnloven av
 1814 bygget, og med den fikk Nor-
 ge en av tidens mest demokratiske
 forfatninger.

Man var langt på vei mot som-
 meren, men vinteren hadde ikke
 riktig sluppet sitt tak. Enda var
 det noen tunge sneflekker og klam-
 me tåkedannelser hist og her. Dis-
 se måtte først bort.

Her var det Henrik Wergeland
 kjempet den samme kamp som vår
 sol kjemper hver vår for å få bort
 sne og is forat livet og sommeren
 skal komme frem.

Henrik Wergeland var som selve
 solen, og hans dikt som varme liv-
 givende solstråler, som trengte
 gjennom tåken og tæret på isflek-
 kene.

Kampen blev skarp og hård, og
 i 1845 sluknet solen, men solstrå-
 lene levde videre og tæret hårdt
 på en av de største isflekker som
 stengte for sommeren, den isflekk
 som først smeltet i 1851. Dette år
 blev paragraf 2 i grunnloven for-
 andret, den paragraf som forbød
 mennesker av mosaik tro adgang
 til landet.

Efter å ha kjempet, først i rek-
 ken, for å styrke den demokratiske
 forfatning, ved blandt annet å inn-
 stiftet feiringen av 17. mai, ar'iede
 for folkets opplysning og kjempe
 mot embedsmannsveldet, tok han i
 1839 op kampen for å få forandret
 paragraf 2, den svarte flekk på
 Norges grunnlov, en paragraf som
 var stikk i strid med den ånd hvor-
 efter grunnloven var oppbygget, —
 toleransens, nestekjærlighetens og
 rettferdighetens ånd.

Utallige var de nederlag og skuf-
 felser Henrik Wergeland oplevet,
 men han fortsatte kampen stadig

friskere. Han hadde ikke samvit-
 tighet til å opgi kampen for det
 han mente var rett.

Norges frie forfatning måtte
 ikke inneholde noe som forbød men-
 nesker adgang til landet på grunn
 av deres tro.

Selv da han lå på dødsleiet var
 han aktivt med i kampen for demo-
 kratii, for frihet og for menneske-
 kjærlighet.

Wergelands ånd seiret, men for-
 sent til at han selv oplevet det.
 Den tærende sykdom som han had-
 de pådratt sig i kampen mot mør-
 kemaktene tok ham bort fra livet
 så altfor tidlig. —

Når vi idag en måned før 180-
 årsdagen for hans fødsel, står her
 og sammenligner hans tid med vår
 tid, finner vi en stor likhet.

Det er atter blitt vinter over
 størstedelen av Europa, og ennu
 kvassere og kraftigere er de stor-
 mer som nu herjer landene. En
 tid så herjet av forfølgelse, hat,
 vold og barbari har verden aldri
 sett.

De mest elementære menneske-
 rettigheter har ophørt å eksistere.
 Tusener blir jaget vekk fra hus,
 hjem og fedreland. Tusener blir
 ribbet for alt de de eier og atter
 tusener forblir under forsvaret av
 sin egen jord. Tunge krigsskyer
 henger over jorden idag. Alt ser
 så trøstesløst ut. Men midt i all
 denne mørke trøstesløshet er det
 dog noe som lyser op. Wergelands
 ånd lever enda. Ennu finnes det

Eneste **KOSCHER**
 badepensjon i Skandinavia
Kunstadt - Hornbæk
 LOCHERSVEI 9
 åpner 1. juni 1938.

Moderate priser. — Vakker
 beliggenhet ved strand og skog.

land som kjemper for de samme
 Wergelands idealer, og deriblandt
 er hans fedreland og vårt fedre-
 land, Norge.

Det norske folks høieste ønsker
 er at demokratiet ennu engang skal
 overvintre i Norden, mens det
 trampes under fot ute i Europa.

Medfølelsen med dem som lider
 og blir undertrykt, ønsket om å
 yde hjelp til dem som lever under
 urett og voldsomakt, eller som kjem-
 per for rett og frihet, den dype av-
 sky mot forfølgelsen av anderledes
 troende og tenkende, av andre ras-
 ser og folk; disse følelser fyller idag
 det store flertall av folket i Norge,
 og vidner om at Wergelands ånd
 er levende hos Wergelands folk.

Når vi idag bekranset Henrik
 Wergelands grav for å hedre hans
 minne, gir denne bekransning også
 samtidig et uttrykk for de varme
 følelser vi nærer overfor vårt
 demokratiske fedreland, Norge.

Wergelands heroiske kamp for-
 plikter oss til å kjempe for frihet,
 rettferdighet og menneskekjærlig-
 het, og den beste måte å hedre hans
 minne på, er å leve efter den lære-
 setning han levte: «Du skal elske
 din neste som dig selv».

Med disse ord har jeg den ære
 som formann i Jødisk Ungdomsfor-
 ening på vegne av alle Norges jø-
 der å legge denne krans på din
 grav — i evig og dyp takknemlig-
 het ....

Overrettssakfører**LEO HERSOON**

Storingsplass 7, 2. etg.

Telefon 20487

Utdrag fra tale ved Henrik Wergelands grav 17. mai

Det er atter blitt vinter over størstedel av Europa, og ennå kvassere og kraftigere er de stormer som nu herjer landene. En tid så herjet av forfølgelse, hat, vold og barbari har verden aldri sett.

De meste elementære menneskerettigheter har ophørt å eksistere. Tusener blir jaget vekk fra hus, hjem og fedreland. Tusener blir ribbet for alt det de eier og atter tusener forblør under forsvaret av sin egen jord. Tugne krigsskyer henger over jorden i dag. Alt ser så trøstesløst ut. Min medit i all denne mørke trøstesløshet er det gode som lyser opp. Wergelands ånd lever enda. Ennå finnes det land som kjemper for de samme Wergelands idealer, og deriblandt er *hans* fedreland og *vårt* fedreland, *Norge*.

Det norske folks høieste ønske er at demokratiet ennå engang skal overvintre i Norden, mens det trampes under fot ute i Europa.

Medfølelsen med dem som lider og blir undertrykt, ønsket om å om å yde hjelp til dem som lever under urett og voldsmakt, eller som kjemper for rett og frihet, den dype avsky mot forfølgelsen av anderledes troende og tenkende, av andre raser og folk; disse følelser fyller i dag det store flertall av folket i Norge, og vidner om at Wergelands ånd er levende hos Wergelands folk.

Om kilden:

Det å holde tale ved Wergelands grav var en årlig tradisjon som den jødiske ungdomsforeningen hadde.

I 1938 ble talen holdt av 24 år gamle Israel Jacobowitz, som advarer mot hva skjer i Europa, og viktigheten av medfølelse og demokrati.

Jacobowitz måtte få år senere flykte til Sverige med familien på grunn av forfølgelse av jøder i Norge. Hans far, Lewek Jacobowitz, ble drept i Auschwitz 19. juli 1943.

Utdraget i kilden er fra Hatikwoh nr. 5 1938.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Når er teksten fra?

Hvorfor ble talen holdt denne dagen (17 mai)?

Hvem er avsender og mottager?

Hva er Wergelands ånd?

Hvem er Wergelands folk?

På hvilken måte beskrives demokratiet som truet?

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 4

Jenny Hurwitz (1919 - 2005)

HÆRENS OVERKOMMANDO

Norwegian Army Command

Kirkegaten 15

Tlf. 33890

Oslo.....

A T T E S T .

Frk Jenny HURWITZ ble overført til Hærens Overkommando fra Flyktningkontoret i Stockholm og har arbeidet ved dette kontor som stenograf og maskinskriverske siden 11 mars 1945.

Frk Hurwitz slutter etter eget ønske 9 august d å.

Frk Hurwitz har i den tid hun har vært ansatt ved Hærens Overkommando utført sitt arbeid på en hurtig og effektiv måte. Hun har et meget behagelig vesen og er lett å arbeide sammen med.

Hærens Overkommando gir henne herved sin beste anbefaling.

HÆRENS OVERKOMMANDO, OSLO 30 juli 1945.

Olav Nielsson

M. H. H. H.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Når er denne teksten fra?

Hvem er avsender og mottaker av teksten?

Hva er formålet med teksten?

Hva forteller teksten om Jenny Hurwitz?

Kan Jennys handlinger defineres som motstand/motsvar?

Om kilden:

Jenny Hurwitz flyktet til Sverige i november 1942. Da hadde hennes far og brødre blitt arrestert. I juli 1942 hadde eksilregjeringen innført kvinnelig verneplikt, og egne kvinnekorps ble opprettet som en del av det norske forsvaret. Blant de norske jødene som flyktet til Sverige, var det flere som deltok i de norske styrkene som ble etablert utenfor Norge. Jenny Hurwitz gikk inn i Hærens Kvinnekorps. Hun arbeidet for det norske flyktningkontoret i Stockholm fram til mars 1945. Da ble hun overført til Hærens Overkommando i London, en overflytning hun selv hadde ønsket lenge. Hærens Overkommando hadde i oppgave å drive med opplæring og oppbygging av norske styrker. Jenny Hurwitz arbeidet i administrasjonen til overkommandoen til krigen var over. Etter krigen giftet Jenny Hurwitz seg og skiftet etternavn til Sand.

Kildene er utlånt av Jødisk Museum Oslo med godkjenning fra Jenny Hurwitz` etterkommer.

21

JENNY SAND
Rynningsgaten 4 H.
D r a m m e n.

DRAMMEN, den 18. desember 1946.

T i l
Politimester WELHAVEN,
O s l o.
.....

Undertegnede rapporterte, såvidt jeg kan huske i januar/februar måned 1946, til politifullmektig BÖRGE A S K at RAGNAR BÖ, som fremdeles sitter som politifullmektig, foretok arrestasjon hjemme i vår leilighet av min far : GABRIEL HURWITZ og min bror JOSEF HURWITZ, og ga uttrykkelig beskjed om at min eldste bror skulle melde seg. Helt utførlig rapport ble gitt til politifullmektig Børge Ask for snart et år siden. Både min far og mine to brødre ble deportert til Tyskland og er ikke vendt hjem igjen.

Ragnar Bö foretok husundersøkelse i vår leilighet og beslagla min fars gullur og kr. 1100.-, og likeledes nøklene til våre to forretninger.

Det kan i den samme forbindelse nevnes at han ved arrestasjonen av min far også hadde med to personer som han hadde arrestert i deres hjem (disse to er heller ikke vendt tilbake fra Tyskland), og han ville vel da formodentlig ha en samlet transport fra vårt hus.

Min mor, som var tilstede ved arrestasjonen, er senere deportert, så hun kan dessverre ikke avgi denne rapporten.

Tror De det er mulig å få denne saken opp til behandling ? Kanskje Ragnar Bö kunne gi opplysninger om den mannen som var sammen med ham ved arrestasjonen, så de nødvendige forholdsregler kan bli tatt overfor dem begge.

Jeg håper på et snarlig svar.

Æ r b ö d i g s t

Jenny Sand
.....
Jenny Sand.

Svaret fra Oslo Politikammer

OSLO POLITIKAMMER

KRIMINALAVDELINGEN

Avd. j.nr.

19

OSLO, 6. januar 1946.

Fru Jenny Sand,
Rynningsgaten 4,H,
D r a m m e n .

En har mottatt Deres forespørsel av 18. ds. og skal meddele at Ragnar Bøs forhold i forbindelse med arrestasjonene av jøder 26. oktober 1942 er etterforsket. Dokumentene i saken vedr. Bø er for tiden utlånt til Forsvarsdepartementet. En kan derfor ikke nå gi Dem detaljerte opplysninger om det som fremkom under etterforskingen. En kan imidlertid meddele at 40 tjenestemenn ved Oslo Politikammers kriminalavdeling måtte delta i arrestasjonene. De fikk beskjed om å møte i Kirkeveien 23 mandag den 26. oktober 1942 uten at det var nevnt hva fremmøtet gjaldt. Ved fremmøtet var tilstede de disponible mannskaper fra Statspolitiet, Statspolitiets etterforsningskurs, 20 mann fra Germaniske SS-Norge samt hirdfolk. Hver av tjenestemennene fra kriminalavdelingen ble tildelt som følge enten en mann fra Statspolitiet eller en hirdmann, formentlig for at vedkommende skulle kontrollere tjenestemannen.

Etter det som fremkom under etterforskingen, har en ikke funnet å kunne bebreide Bø noe for hans forhold. Saken mot Bø med såvel Deres forklaring som de øvrig foreliggende opplysninger om arrestasjonene, har vært forelagt Oslo Politikammers Ansettelsesråd, som enstemmig har godkjent Bøs gjeninntagelse i hans stilling som politikonstabel.

På forespørsel har Bø opplyst at han ikke kjenner navnet på vedkommende hirdmann som var satt til å følge ham. Ved henvendelse til kriminalassistent Frøberg, Landssvikavdelingen, som har foretatt generelle undersøkelser vedrørende jødearrestasjonene, opplyses at man er kommet over fortegnelser over de patruljer som ble oppsatt. Kriminalassistent Frøberg mente derfor at opplysninger om vedkommende hirdmanns deltagelse i arrestasjonene høyst sannsynlig ligger ved hans sak.

Oslo Politikammer

Kenneth B. Smith
p. m.

Om kilden:

Jenny Hurwitz sin far, Gabriel, og hennes to brødre, Josef og Meyer, ble arrestert i 1942 samtidig som de andre norskjødiske mennene. Jenny var selv til stede da politimannen Ragnar Bø fra kriminalpolitiet kom til leiligheten familien bodde i. Som tilhørende kriminalpolitiet var Bø *ikke* en del av det nazifiserte statspolitiet. Han var en av de vanlige politimennene som ble kalt til tjeneste da de norske jødene skulle arresteres. I tillegg til å arrestere faren og brødrene, krevde Bø å få overlevert familiens eiendeler og kontanter. De som skulle gjennomføre arrestasjonene, hadde fått beskjed om å beslaglegge de norske jødenes formue samtidig som de arresterte mennene.

Etter krigen forklarte Jenny, som nå hadde giftet seg og het Sand, seg for politimannen Børge Ask. Ask var i gang med en undersøkelse av hva som hadde skjedd da de norske jødene ble arrestert. I brevet ovenfor henvender Jenny seg til politiet angående politimannen Ragnar Bø.

Kildene er utlånt fra Riksarkivet og Jødisk Museum Oslo med godkjenning fra Jenny Hurwitz` etterkommer.

Spørsmål til kilden:

Når er kilden fra?

Hvem er avsender og mottaker?

Hva er formålet med tekstene?

Får dere noe inntrykk av hvordan Jenny Sand (Hurwitz) oppfatter politimannen Bø og hans handlinger?

Hva får vi vite om Jennys familie i brevet hennes? Hva har skjedd med dem?

Kan Jenny Sand (Hurwitz) sin forespørsel til politiet forstås som uttrykk for motstand/motsvar?

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 5

is Kal ikke brends!
HEDER ER
LITHAI

Utsnitt fra dagboken Ruth Maier skrev i Wien høsten 1938

Häuten. Es ist dasselbe man denkt:
 das ist die Erfüllung, der Traum etc.
 Ja ich weiß. erkenne es daran: wenn
 ich an ihn denk' an den Kellner, auch
 stabil ist meine Bewegung. wenn ich
 an meinen Hund Menschen die vorüber
 gehen, kl. Bewegung, wie, Worte die
 ich a auch best dann grüßte mir dem
 ich darf mir ihn nicht kopieren vorstellen
 fleischlich vorsetzen.
 Ja jeder Mensch hat einen Willen
 Dalk die Großmutter: da ist. Ich halt ein
 Fäster ein Christ dem dürft sie nicht
 Keiten. Müd die 1. Hilfe steht in
 Ich nicht auch was Vilje artigt
 Da sagt Maier von der Kulturgemeinde
 aus da soll man es machen schreiben
 was man so denkt in der heutigen Zeit das
 wird ich bestimt tun.
 5. Nov 1938
 Ein kl. 17 jährige Knirps hat ein Atter
 tat auf einer Acker. Legirivat ganz verübt.
 Ein mit polnischer Jude. Mein Gott!

Es ist wieder gedrückte Stimmung, & die Luft
 deckt in voll Traurigkeit. Die Juden schli
 chen an den Mann, wie geladene Tiere.
 Jetzt ist es tot. ^{Nein, jetzt} Nicht geht an der Mann
 wie wir haben alle Angst vor werden
 uns schlagen weil ein jeder einen Deutschen
 töten wollte.
 11. Nov. 1938
 Ich habe uns geschlagen! Gestern war der
 unerklärliche Tag, den ich je er lebt habe. Ich weiß
 jetzt was Pogrome sind, weiß was heissen Ten
 Roman, Menschen, die F. kein tolle Götter
 fällt ich heute Nacht gehen? In der
 Schule, sagte uns der Direktor: Ja, also sie
 senden Pappel an, verkaufen, schlagen....
 vorder Tür steht ein Lektant... 3 Pr. 1938
 haben sie verkauft. W... Dann wurden wir
 nach der Reife ein Telefon gehen... wie in
 einem Schlafhaus, wir hatten uns nicht auf
 die Straße, set laeten... maekten Uter
 waren nervös... Mit dem Taxi fuhren Ditor
 4. ist nach Hause es Faw mit 10 Schritte
 nach Hause. Wir ratten durch die Straße
 es war wie im Krieg... Leute starren kalt

glaubt, das Dink hat vor allem nach
 so schaffende nicht stoffliche Kraft.... Bring
 ist Bettine, ein Kind. es vor demsk-Ein von
 neustunde, ein welches Blatt das ist
 ich eine Welt. Eine Flocke die auf
 hier Haut zeigt.... Wätte ni heute
 leicht bestimmt, ich hatte ni das Leben
 nicht entgegen, wie sie grüne gezogen.
 Auch hal' ich unlangt 3 heissen "von
 Mann Goke". D. heissen uns einen Jota
 schreiben... Darüber darf man nicht
 27. Dec.
 Klassisches Beispiel für: Schamlosigkeit mit
 Nichtachtung der Schamlosigkeit
 Bettina v. Amm schreibt.... und am
 Morgen ist er es, vor dem ich mich verülle, wenn
 ich mich ankliden.
 Ich denke:
 ..... und am Morgen ist er es vor dem
 ich mich entülle, ihm zeigt ich meinen Kör
 per, ~~stünde~~ ~~schon~~ ~~man~~ ~~Passat~~, ~~wie~~
~~man~~ ~~am~~ ~~den~~ ~~stünde~~ ~~so~~, ~~das~~ ~~bei~~ ~~ich~~.
 Für dich bin ich es. Die kommt
 mich bestimt, wenn die willst, mich
 schreibe.

Bei den Juden war ich. Sie haben geringen
 Füre von ihnen ein klein wie eine hundert
 Zehlein recht ne ein, hat ein gelände
 Norme, eine andere jene blid, ging so gey
 wie ein Köstchen mit stillen, geht mit
 einen Köstchen nach innen, sagt tief mit
 ein. Nach außen, die sangen uns Nacht
 Schöpfung, Figuro Weisheit etc hat ein die
 der Welt über die Worte waren: Keine der
 mich Trösten konnte..... Beim Klavier
 beschleuten 2 Klavier. Die Flammes nithebe
 und alles ist ein Bewusst sein geworden.
 das mil. Blinde oder wenn du willst
 blinde Juden (ich weiß nicht was mehr
 F. leud ist) magne die eine gelände die
 andere tief und unny. Form dasahilke
 fühl als lebend. ging spielte, 2 Flug
 nach Neue Pogrom von 10. Nov. 1938
 dachte immer an die Juden in Dachen
 Auch oft an den Alliege
 Ein anderes Volk könnte das
 nicht ertragen. Es ein anderes Volk
 würde bekämpft zu Grunde gehen.
 Die Juden wandern. Mit Neue blane
 Kunden fuhren sie nach Thonghai.
 Die Juden wandern. Papa's schick
 ein Gedicht: "Lieb da ein alt Kote"
 Wenn ich mir's maachene

Kilde 1

Utdrag fra kilden:

Fredag 11. november 1938

De har slått oss! I går var den frykteligste dagen jeg noensinne har opplevd. Nå vet jeg hva pogromer er, vet hva *mennesker* er i stand til å gjøre. Mennesker, Guds avbilder.

På skolen sa rektor til oss: «Ja, de setter altså fyr på templer, arresterer, slår.» ... Foran porten står en lastebil .... De har arrestert tre lærere ... Så blir vi ropt opp etter tur til telefonen ... Som på et slakteri: Vi turte ikke gå ute på gaten, vi lo ... slo vitser, var nervøse... Dita og jeg tok drosje hjem, det er hundre skritt. Vi sprang oppover gaten, det var som i en krig ... Folk stirret, det var kaldt i luften, mange skikkelser på gaten og forrest en lastebil med jøder, de stod på planet som slaktedyr! Dette synet vil og må jeg aldri glemme. Jøder som slaktedyr på en lastebil ... Folk stirrer.

Vi smøg oss inn i huset som laget vilt, pilte opp trappene. Så begynte det. De slo, de arresterte, maltraktet inventaret i leilighetene osv. Vi satt alle gråbleke hjemme og opp fra gaten kom det jøder til oss som lik.

Jeg spurte: «Hvordan er det ute?»

«Forferdelig!»

Utdrag fra kilden:

Tirsdag 27. desember 1938

Iblant tenker jeg over hva som står skrevet for eksempel på benken foran meg, malt i hvitt: «Bare for ariere. Jøder adgang forbudt.» Hva betyr det? Tenker jeg ofte. Hva betyr JØDE? Jådd. Ø. De. E. Det er fire bokstaver. Blant de aller mest brukte, kan man trygt si. Av alle og enhver, enten de er for eller mot jøder. De legger for mye i dem. De vil ikke tro at jøder er helt vanlige mennesker. Greitt nok. Mennesker som har lidd mye. Sant nok. Men likevel mennesker som bare vil leve i fred. Fred. Et stykke jord. Himmel, sol og endelig en gang slippe å bli minnet om sin avstamning. Hver bidige dag, hvert bidige sekund. Vi er mennesker som deg. Vi er mennesker som deg. Vi blir trampet på. Bøye oss kan dere, men ikke knekke oss ... Jødene vandrer. Det er refrenget, det gamle kjente omkvedet! De vandrer. Når skal det ta slutt?

Om kilden:

Ruth Maier kom fra en østerisk familie som bodde i Wien. Familien var jødisk, men sekulær. I 1939 kom hun til Norge som flyktning etter at det nazistiske Tyskland hadde annektert Østerrike. Hun skrev dagbok gjennom ungdomstiden i Wien og som ung voksen i Norge. Hennes dagbøker ble bevart av den norske lyrikeren Gunvor Hofmo som også var Ruths venninne. Senere er dagbøkene blitt samlet og redigert av en annen norsk lyriker, Jan Erik Vold.

I sine dagbøker forteller Ruth Maier om sin hverdag, om sine drømmer og ambisjoner, og om relasjonene til sin familie og til sine venner. Men hun forteller også om det hun blir vitne til og opplever da nazistene overtar makten. Notatene fra den 11. november er skrevet like etter Novemberpogromene. Det er betegnelsen på en voldelig aksjon mot jøder og jødisk eiendom i Tyskland og det annekterte Østerrike. Nazistiske grupper, blant annet Hitlerjugend, sto bak angrepene.

Dagboken Ruth Maier skrev høsten 1938 er merket: «Skal ikke brennes!». Det gjelder også dagboken fra 1940 som ble til etter at Ruth Maier hadde bodd i Norge siden 1939. Disse dagbøkene er skrevet på tysk.

Utsnittene fra Ruth Maiers dagbøker er hentet fra HL-senterets arkiver. Utdragene er fra Jan Erik Volds Ruth Maiers dagbok. En jødisk flyktning i Norge, Gyldendal Norsk Forlag 2007.

Spørsmål til kilden:

Hva slags kilde er dette?

Når er teksten skrevet?

Hvem er avsender og mottager?

Hva tror dere er Ruth Maiers formål med å skrive det hun skriver i dagboksnotatene ovenfor?

Hvorfor tror dere Ruth Maier skriver om det hun gjør i utdragene ovenfor?

Hvordan beskriver Ruth Maier og hennes familie seg til forfølgelsene av jødene?

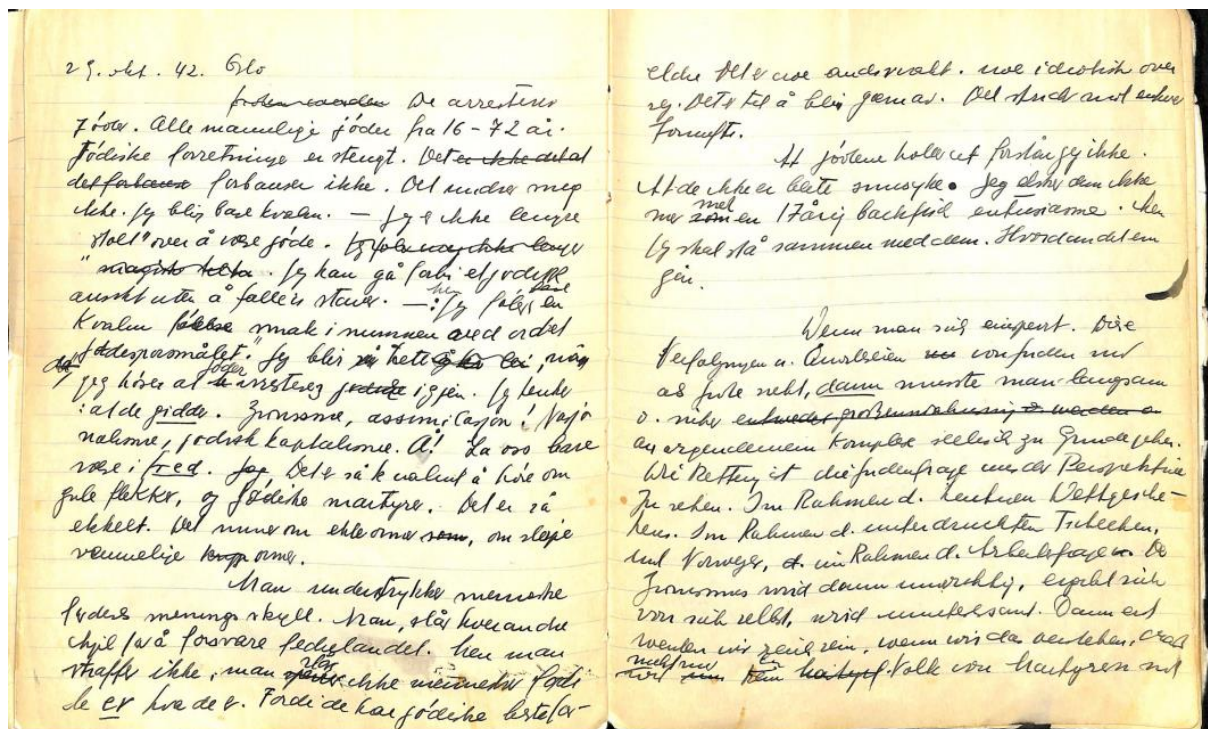
Hvordan kan Ruth Maiers notater forstås som et motsvar mot nazistenes forfølgelser av jødene?

Når og hvorfor tror dere Ruth Maier skrev «Skal ikke brennes!» på dagbøkene?

Kilde 2

Utsnitt fra dagboken Ruth Maier skrev i 1941 og 1942

Utdrag fra kilden:

Torsdag 29. oktober 1942, Oslo

De arresterer jøder. Alle mannlige jøder fra 16 til 72 år. Jødiske forretninger er stengt. Det forbauser meg ikke. Jeg blir bare kvalm. Jeg er ikke lenger «stolt» over å være jøde ... Men jeg føler en kvalm smak i munnen av ordet «jødespørsmålet». Jeg blir trett når jeg hører at jøder arresteres igjen. Jeg tenker: at de gidder. ... Det er så kvalmt å høre om gule merker og jødiske martyrer. Det er så ekkelt. Man undertrykker mennesker for deres meningers skyld. Man slår hverandre i hjel for å forsvare fedrelandet. Men man straffer ikke, man slår ikke mennesker fordi de er hva de er. Fordi de har jødiske besteforeldre. Det er noe åndssvakt, noe idiotisk over det. Det er til å bli gæern av. Det strider mot enhver fornuft. At jødene holder ut, forstår jeg ikke.

Om kilden:

Utdraget på forsiden skrev Ruth Maier like etter at de jødiske mennene i Oslo og på østlandsområdet ble arrestert den 26. oktober. Den 26. november samme år ble Ruth Maier selv arrestert i aksjonen mot de jødiske kvinnene og barna. Hun ble sendt ut av landet med skipet Donau. Da de norske jødene ankom Auschwitz, ble hun i likhet med de andre norsk-jødiske kvinnene, drept med en gang.

Utsnittene fra Ruth Maiers dagbøker er hentet fra HL-senterets arkiver. Utdragene er fra Jan Erik Volds Ruth Maiers dagbok. En jødisk flyktning i Norge, Gyldendal Norsk Forlag 2007.

Spørsmål til kilden:

Når er kilden skrevet?

Hvem er avsender og mottager?

Hvorfor tror dere Ruth Maier skrev det hun skrev, i utdraget på forsiden?

Hvilke følelser og tanker uttrykker Ruth Maier her?

Kan det hun uttrykker, forstås som et motsvar? Begrunn svaret.

Motstand og motsvar

Jødiske stemmer i møte med nazismen

Kildesett 6

Herman Sachnowitz

**Det
angår
også
deg**

Fortalt av Arnold Jacoby

Skoleutgave

Cappelen

spist nisten de hadde fått med fra Berg, men jeg hadde ikke våget å røre min. Jeg hadde fått nok av kålrabi for lange tider. Nå var vi alle sultne. Vi syntes det var ille at vi ikke fikk mat, men det var dengang -. Siden skulle vi få vite hva sult var.

Alle gitterdører var skjøvet for og låst. Skulle vi gjøre vårt fornödde, måtte vi be vakkert om lov til å gå på dekk, der avtrede var. Dette var slett ikke enkelt for mange av oss, lite kyndige som vi var i tysk. Prøvde vi å gjøre oss forstått ved tegn og fakter, vanket det spark og sviende ørefikter. En gang så jeg far peke mot dekk. Det eneste svaret han fikk, var en kraftig lusing. Å se far, min egen far, bli slått av en råtass som ikke var verdig til å knytte skolissen hans, var så opprørende og forsmedelig at det virket som fysisk smerte. Men her skulle alt læres grundig og øyeblikkelig. «Bitte austreten zu dürfen!» Da fikk vi slippe opp.

Selv kom jeg første gang på dekk sammen med brødrene mine. Det var annen dag på reisen. På veien måtte vi passere en rekke SS-soldater. Jeg hadde inntrykk av at det myndret av dem, og hver gang vi passerte, måtte vi rope «Achtung!» Gud nåde den som glemte det! Sønnen til antikvitetshandler Watchmann, en gutt på fjorten-femten år, var så uheldig å glemme det. Han ble grepet av en SS-mann og mishandlet stygt. Blodet silte fra nesen. Da faren tryglet og bad om nåde for gutten sin, ble han brutalt slått ned.

Oppe på dekk fant vi et provisorisk avtrede, som vi presset oss inn i, Martin, Elias, Samuel, Frank og jeg. I veggen på le side var det en glugge. Gjennom den kunne vi se ned på sjøen, som ennå gikk svær og tung. Vi snakket hviskende om å presse oss ut gjennom gluggen og la oss falle i sjøen, men fant snart ut at det ville være galskap akkurat da. Ingen kunne svømme langt i slik sjøgang. Heller ikke så vi land i regntykket, så vi visste ikke i hvilken retning vi skulle svømme. Dertil kom det skremmende synet av mitraljøser på dekk, og store lyskastere. Etter alt vi hadde opplevd, forstod vi imidlertid at noe måtte gjøres, at vi måtte prøve et fluktforsøk straks en rimelig sjanse

bød seg. Det var bare å håpe at vi alle var samlet akkurat i rette øyeblikk. Kanskje kom vi før eller siden til å krysse nærmere land, i smulere sjø.

Før jeg gikk tilbake til langenulet, bad jeg en vaktpost om tillatelse til et kort besøk i kvinneavdelingen. Jeg sa, som sant var, at jeg hadde hørt en av søstrene mine skulle være i samme transporten, og jeg ville gjerne vite hvem av dem det var. Tyskeren så alvorlig på meg, på stokken jeg støttet meg til, og nikket.

Nede i lasterommet akterut lå kvinner og småbarn pakket sammen på skitne halmstrasser som var slengt ut over gulvet. Også de var stengt inne i bur. Som villdyr under transport. Som vi. Etter den friske luften på dekk virket stanken av svette, spy og spedbarurir kvalmende, men jeg glemte det hele da jeg midt i elendigheten fant Marie. Hun var vakker som før, men blekere. Vi snakket sammen, og hun smilte, og sa hun var ved godt mot. Jeg gjennomskuet henne. Marie og jeg var så like. Når det gjaldt, kunne vi trolle fram egenskaper vi ikke visste vi hadde, ikke minst når nøden tvang oss til å spille en rolle. Marie kunne fortelle at Rita og Frida ikke var med i denne transporten. Nå ville hun gjerne bli med over på manskavdelingen for å hilse på far og brødrene våre. Dette ble nektet, og så var besøket over.

Iblant ser jeg for meg døgnene om bord i «Donau» som en ullen, svart kule uten overflate, uklare ansikter stivnet i dunkelheten rundt et lysere midtpunkt. Ofte er det fars ansikt som lyser i sentrum, far i samtale med Salomon Plavnik, en gammel venn fra tsartidens Russland. I 1908 hadde de flyktet sammen i en liten robåt over Østersjøen, til Sundsvall i Sverige. Siden var de kommet til Norge, men et eller annet hadde kommet mellom dem. De hadde ikke sett hverandre på en mannsalder, og nå satt de her og gråt sammen, på vei mot en ukjent havn og en ukjent skjebne. Til andre tider ser jeg for meg brødrene mine og meg selv den første gangen vi fikk mat. Kål- og potetsuppe i vaskefat av blikk. Fire-fem av oss spiste av samme fat. Dårlig kost var det, men det smakte trass i stanken og sjesyken rundt om.

Utdrag fra boken:

Oppe på dekk fant vi et provisorisk avtrede, som vi presset oss inn i, Marin, Elias, Samuel, Frank og jeg. I veggen på le side var det en glugge.

Gjennom den kunne vi se ned på sjøen, som ennå gikk svær og tung. Vi snakket hviskende om å presse oss ut gjennom gluggen og la oss falle i sjøen, men fant snart ut at det ville være galskap akkurat da. Ingen kunn svømme langt i slik sjøgang. Heller ikke så vi land i regntykket, så vi visste ikke i hvilken retning vi skulle svømme. Dertil kom det skremmende synet av mitraljøser på dekk, og store lyskastere.

Etter at vi hadde opplevd, forsto vi imidlertid at noe måtte gjøres, at vi måtte prøve et fluktforsøk straks en rimelig sjanse bød seg. Det var bare å håpe at vi alle var samlet akkurat i rette øyeblikk. Kanskje vi kom før eller siden til å krysse nærmere land, i smulere sjø.

deg. Hvis du reiste deg. I dag, tretti år etter, ser du ham ikke lenger, men han er der!

I kveld er jeg sterk og frisk. Det har vært en god dag. Travel, men god. Ikke bare for meg; for min kone Paula og barna også. Kanskje sovner jeg fort og lett for en gangs skyld. Det er lenge siden sist. Jeg synker tilbake og lukker øynene. Bak øyelokkene venter Rakers, capoene, en hær av SS-menn, og jeg slåss mot dem alle, med redselens blinde raseri, time etter time, til jeg står opp om morgenen, syk i sinnet og trett til døden.

I tretti år har jeg utsatt å skrive om min tapte ungdom. Ikke har jeg hatt helse til det; det finnes punkter i livet, små, harde knuter en ikke tør røre ved av frykt for at alt skal rakne. Heller ikke har jeg følt meg oppgaven voksen; å skildre noe som ingen kan skildre, å få andre til å fatte det ufattelige. Forsøket er dømt til å mislykkes, men –

Likevel må jeg fortelle hva jeg husker best. Det skylder jeg alle mine døde.

1

«Jeg kommer igjen! En dag kommer jeg igjen!» Jeg skrek ordene opp i et uklart ansikt som duvet mot meg gjennom bølger av tåke. Fram og tilbake, fram og tilbake, stadig klarere – til jeg kjente det igjen. Jo, det var ham, lensmannen i Stokke, en mann jeg aldri, aldri skulle glemme. Jeg hadde lovet meg selv dyrt og hellig at jeg en gang ville se dette ansiktet igjen, blekt av skrekk, en gang – når jeg kom tilbake.

Han var ikke alene i tåken. Det var stemmer og folk omkring. Rita tonet fram med en brødbakke i hånden. «Spis – spis godt før dere drar,» sa hun.

Langsomt gled tåken bort. Ukjente vegger. Ukjent tak. En ung kvinne i hvitt. Søster Solveig. Hun holdt meg i hånden. «Er du våken?» spurte hun.

Som et sjokk stod situasjonen for meg. Dette var sykehuset, og jeg var syk. Kanskje var jeg operert allerede. Jeg

ville brette meg. På nytt kom tåken sivende, og jeg så uklare hauger av kålrabi. Råtten kålrabi.

Jeg husket jeg hadde spist av den, spist og spist. Ikke av sult, men med kald beregning. Jeg ville bli syk. Jeg ville bli så dårlig at de måtte sende meg vekk. Jeg ville utenfor, vekk fra leiren, så jeg kanskje kunne legge en plan for oss alle –

Hvor var de nå, alle mine? Hvordan tok tar situasjonen? «Du skal se det går bra, Herman,» hadde han hvisket, på jiddisch, en gang på den andre siden av tåken. Men jeg hadde merket uroen i ham, han som ellers var tryggheten og sindigheten selv. Og brødrene mine, hvordan var det med dem? Samuel, som var så følsom?

Var søstrene mine tatt? Eller hadde de greid å flykte? De måtte ikke bli tatt! Rita, Marie og Frida – de kjerreste i verden!

Jeg måtte opp! Ut! Komme i aksjon! Da var kvalmen der igjen, verre enn før, og jeg merket en stram smerte i høyre lyske. De hadde altså gjort det. De hadde fjernet blindtarmen.

Jeg hadde bedt dem la det være. Jeg hadde fortalt overlege Paus hele sannheten, at jeg hadde spist mengder av råtten kålrabi for å bli virkelig dårlig. I fangeleiren på Berg hadde jeg sett syke fanger bli overført til sykehuset i Tønsberg fordi forholdene på lasarettet ikke lå til rette for skikkelig behandling. Det var dette som hadde satt meg på tanken. Frisk og sterk som jeg var, nyttet det ikke å simulere. Jeg måtte bli virkelig syk for å bli overført. Var jeg først sluppet vekk fra vokterne, kunne jeg kanskje skaffe meg kontakter som kunne rekke meg og mine en hjelpende hånd. Vi hadde jo så mange venner –

Nå gjaldt det altså å handle raskt og med beslutsomhet. Så langt hadde planen lyktes. Jeg lå i sengen og tenkte febrilsk på situasjonen, prøvde å få et overblikk, å se en sammenheng i det hele. Situasjonen var kritisk, det lot seg ikke nekte, og kritisk hadde den vært helt siden den 22. oktober, da to unge jøder, Willy Schermann og Herman Feldmann, var blitt overrasket av norsk hird på toget like før svenskegrensen. De hadde greid å hoppe av, men

Utdrag fra boken:

Jeg vill brette meg. På nytt kom tåken sivende, og jeg så uklare hauger av kålrabi. Råtten kålrabi.

Jeg husket jeg hadde spist av den, spist og spist. Ikke av sult, men kald beregning. Jeg ville bli syk. Jeg ville bli så dårlig at de måtte sende meg vekk. Jeg ville utenfor, vekk fra leiren, så jeg kanskje kunne legge en plan for oss alle –

[...]

Jeg måtte opp! Komme i aksjon! Da var kvalmen der igjen, verre enn før, og jeg merket en stram smerte i høyre lyske. De hadde altså gjort det. De hadde fjernet blindtarmen. Jeg hadde bedt dem la det være. Jeg hadde fortalt overlege Paus hele sannheten, at jeg hadde spist mengder av råtten kålrabi for å bli virkelig dårlig. I fangelieren på Berg hadde jeg sett syke fanger bli overført til sykehuset i Tønsberg fordi forholdene på lasarettet ikke lå til rette for skikkelig behandling. Det var dette som hadde satt meg på tanken. Frisk og sterk som jeg var, nyttet det ikke å simulere. Jeg måtte bli virkelig syk for å bli overført. Var jeg først sluppet vekk fra vokterne, kunne jeg kanskje skaffe meg kontakter som kunne rekke meg og mine en hjelpende hånd. Vi hadde jo så mange venner –

Om kilden

Hermann Sachnowitz ble født 13. juni 1921 i Larvik, han hadde syv søsken. Herman ble arrestert i 26. oktober 1942 sammen med sin far og sine brødre og internert på Berg fangleir utenfor Tønsberg. Han ble deportert fra Norge til Auschwitz-Birkenau med transportskipet Donau 26. november 1942 og ble satt i slavearbeid etter ankomst. Herman er den eneste i Sachnowitz-familien som overlever Holocaust. I 1976 utgir han boken *Det angår også deg* hvor han forteller sin personlige historie. Boken er gitt ut i mange opplag, er oversatt til en rekke andre språk.

Under oppholdet på fylkessykehuset i Tønsberg i oktober/ november 1942 ble Hermans blindtarm fjernet, noe som skjedde med mange jøder i forbindelse med arrestasjonene. Hensikten fra sykehuspersonalets side var at jøder da ikke kunne arresteres. Blindtarmoperasjon ble ansett som et ufarlig og dermed og samtidig virksom virkemiddel i denne sammenhengen.

Utdragene i dette kildesettet kommer fra en skoleutgave av Det angår også deg, utgitt i 1978.

Spørsmål til kilden

Hva slags kilde er dette?

Hvem er avsender og mottaker?

Hvilket formål har teksten?

Når ble denne kilden skapt?

Hva forteller kildene om Hermans situasjon høsten 1942?

Hvordan reagerer han på situasjonen?

Kan tankene og handlingene til Herman forstås som motsvar eller motstand? Begrunn svaret.

Kan andre former av motsvar/ motstand leses ut av kildeutdraget?

W. hos H. W. S. 10
Lil affens
 OKTOBER 1942

Søndag 25
 21. s. e. trefoldighet
 Matt. 16, 1-4

Mandag 26 *Rappa hentet*
hos Samlet. Eugen
hentet ikke nok fra
gubben.

Tirsdag 27 *På Bredtvedt.*

På Bredtvedt. Leverte en pakke.

Lusekofte	Medisin
Lommetørklær	Strømper
Sokker	Lommetørklær
Medisin	Lusekofte

OKTOBER 1942

44. uke

Torsdag 29 *På statspolitiet*

På statspolitiet beskjed at de har reist til Tønsberg. Hilsen E. P. til far og Eugen

Fredag 30 ~~Bredtvedt~~
 Luk. 13, 23-30

Lørdag 31 *Reist til Tønsberg*

Reist til Tønsberg. På kontoret hos Frisch

NOVEMBER 1942

46. uke

Torsdag 12

Sendt pakke

Sendt pakke til Tønsberg:

Sko, tøfler, skibukser, vind-klær, overall, lue, votter, klut, tallerken, kopp, pysjamas, sokker.

Fredag 13

Kvinner

Lørdag 14

Reist til Tonaberg. Besøkt
Anopheles, Wunberg, Pleasinsky
Rasmussen, Knut. Spist middag

NOVEMBER 1942

Søndag 22 *høstfri Kotelin*
25. s. e. trefoldighet
Matt. 25, 1-13 *hjem kl. 12.*

Mandag 23 *hos Risting og flere*
andre. Tel. til Barden og ba
meg komme i bus. Reiste dette
op men traff Barden til Knut
og fikk beskjed at N.S. var der
høpe. Ventet hele dag på at
den skulle komme hjem.

Tirsdag 24

Onsdag 25 *B oppe for hente*

B oppe for å hente far. Ute for å
treffe H da det gikk flyalarm. Traff
ham etterpå og ordnet alt. Skulde op
[sic] og snakke med R. da han kom

hjem og fortalte at han skulde ringe
R. Fikk da beskjed kl 10 at kvinner
barn skulde arresteres. Reiste først
med mor og siden kl 2 natt reiste vi
I seng kl ½ 4.

Torsdag 26 *Op kl. ½ 7. snakket*

Op kl ½ 7. Snakket med K siden kom
R. og det var da bestemt at vi skulde
dra samme kveld men siden blev det
utsatt til neste dag. Fikk også beskjed
om at vi ikke kunde være lenger hos
J. Flytt til J.

Fredag 27 *9 stk av oss J.*

9 stk av oss J. De var meget
hyggelige. P kom opp med fisk
blomkål melk chokolade brød smør.
Spiste deilig middag kl 2 og dro
avgårde kl. ½ 6. Kjørte til kl. 10. Gikk
et stykke, men måtte gå tilbake da
isen ikke var sikker satte os oppå
bilen igjen og kjørte til kl. over 1.
Begynte å gå, og var fremme på
svensk grunn kl ½ 4.

grunn kl. ½ 4. snakket kl
kl. ½ 2 neste dag og kjørte til

Om kilden

Rosa London skrev en slags kortfattet dagbok ved å notere ned praktiske opplysninger hver dag i en kalenderbok også kalt «almanakk». Notatene i Londons almanakk gir informasjon om hva hun gjorde da hennes far og kjæreste Eugen ble arrestert høsten 1942. Begge ble ført til Bredtvedt fengsel i Oslo og senere holdt til fange på Berg fangeleir utenfor Tønsberg.

Sverige var et nøytralt land under krigen og dermed et sikkert oppholdssted for jøder under andre verdenskrig.

Utdragene av Rosa Londons almanakk er hentet fra HL-senterets arkiver.

Spørsmål til kilden

Hva slags kilde er dette?

Hvem er avsender og mottager?

Hva er formålet med teksten?

Når er det enkelte utdragene skrevet og hva skjer i den antijødiske politikken i denne perioden? Bruk tidslinjen.

Hvordan reagerer og handler Rosa London etter arrestasjonen av sin kjæreste og sin far?

Kan han handlingene til Rosa London forstås som motsvar eller motstand? Begrunn svaret.